

ALFÖLDY JENŐ

Jön még tavasz, hogy elmúljon(Csontos János: *Tíz es évek*)

Csontos János egy nyolcsoros mottóverssel indítja 2015-ben megjelent verseskötetét, a *Tíz es éveket*. A mottóvers címe: *Vezérelv*. Ez annyiban különbözik az *ars poeticától*, hogy az utóbbi az egész életmű irányát kijelöli, míg a „vezérelv” egy viszonylag rövidebb távú léthelyzet vagy költői feladat megoldásához mutat utat. Ennek egyik oka lehet az életkor növekedése, a történelmi–társadalmi–kulturális helyzet módosulása, és még sok minden, ami a közérzetre és a vérmérsékletre hat. A mottóvers érezteti a változás igényét: „Az én vezérem olykor túlvezérel, / felforrósít, [...] / hasztalan tart vissza decens kétely, / a szarkazmus hirtelen betáraz, / elnémul frigid tárgyla-gosság, / nem lehet már többé úr a véren” – ennyiből már látható, hogy a „vezérelv” egy megváltozott költői stratégia fölött uralkodik. Előtte jár az újabb elhatározásoknak és tetteknek, ezért lendületét mérsékli, hogy túl ne szaladjon a célon. Túllép saját kételyein, ellenáll a hajlamából eredő szarkasztikusságnak, de nem akar mindenáron objektív lírát művelni a személyesség, őszinteség rovására, s nem fogja vissza a hús-vér indulatot, amely Füst Milán „vezérelve” a látomás mellett. Hűsége József Attilához mint (egyik) legkedvesebb mesteréhez, mindenestre változatlan – akkor is, ha változást jelent be költői gyakorlatában. Az ő vezére továbbra is „bensőből vezérli”, csak a „túlvezérlést” óhajtja mérsékelni, s a „frigiditással” együtt annak visszaját is, a forrófejűséget.

Jelentős fordulatot éreztet ez az előhang a költő tizenkettedik verseskötetének élén. A kötet prelúdiuma a költői gyakorlat fölülvizsgálatát jelzi. Úgy sejtem, a választott főiránytól eltérítő hatások ritkítására törekszik. Régebben több volt a parafrázis, a parodisztikus utánzat és a mégoly bravúros stílusgyakorlat, más költők modorának utánzása az hommage-tól a persziflázsig. Emellett a korábbi Csontos János-kötetekben jobban érződött a versek politikai töltése. Minthogy politikai elképzelései a *tíz es években* kisebb ellenállásba ütköznek, mint korábban, érthetően kisebb a küzdelem és a kockázat hajtóereje, jobban „ráér” magára a költészetre és a lélek dolgaira. S ha néha mégis politikál, akkor az „érted harag-

szom, nem ellened” elvét követi. Politizálni csak jobbitásra törekedve érdemes versben.

Lényegesek a formai szempontok is. Bár mindig szívesen választott magának bravúrt igénylő formákat, poétikai fegyelmét megtartva, filozófiai indítatása továbbberősödött, és kissé iskolásan mondva: a tartalom és a forma közül a tartalom került előtérbe. A kiváló formaérzékű költőnek valami azt súgta *Maszkabál* című versében, hogy „az artistának arca lesz a maszkja”. Mostanra bensőségebb lett a költészethez való viszonya – akkor is, ha a más költők idézésében rejlő tiszteletadás és a *pastiche* vagy a *parafrázis* továbbra is megtalálható új kötetében. Ahogy számos mesterénél (a kései Babitsnál, a középső korszakában járó Kosztolányinál és másoknál), úgy önála is bekövetkezett a változás: a manierisztikus pályaszakaszt a klasszicizmus váltotta föl. Ezzel együtt a szabad, kötetlen formák is megjelentek könyvében, ha nem is a száz évvel ezelőtti, szabad asszociációkon alapuló képek gyakoriságával (mint Kassáknál), inkább a húszas évek Kosztolányijának gondolati és megjelenítésbeli pontosságáigényével.

Csontos János költészetében ez a szemléleti újdonság alighanem összefügg a modern építőművészet iránti, fokozott érdeklődésével. A költő a pályakezdése óta meglevő *strukturateremtő* gyakorlatát emelte magasabb szintre. Szabályos ciklusok, arányosság, szimmetria, akrosztichonok, időmértékes, ütemhangsúlyos és nyugat-európai alakzatok újabb verseiben is találhatóak, de már könnyedebben, kényszermegoldások nélkül. Különleges vállalkozása, a két évtizeddel ezelőtti *Szonettregény* (szonettkoszorú a négyzetben) ritka szerkezeti bravúr volt sok más, ciklikusan fölépített, zárt formájú verskompozíciójával együtt, de a *Szonettregényben* nem mindig boldogult a részletekkel. Ez a lehetetlenséggel határos feladat. A szonetteknek minden egyes építőköckéje követi a formai előírásokat, s ezért a gondolatnak minden porcikája alkalmazkodik a kötelező szabályokhoz. Nem is született hibátlan mű, csak impozáns kísérlet. Bármelyik nagymesternél előfordulnának kényszeredettségek, ha egyáltalán belefogna egy ilyen szonettekben álló verskatedrális soktornyú, -mellékhajójú, -támfalú, cizellált építményébe.

Építészet című versében Csontos újabb meghatározó kérdések előtt áll: az építőmester immár „a győzedelmes anyag cinkosa, aki emlékszik még szakrális korokra”. De az álmodott negyedik dimenziót

nem hódíthatta meg. Vigasza: „ő formálja át a teret helyé, / a helyet az élet templomává”.

Csontos János új kötetében most is előfordulnak utalások a klasszikus irodalmi hagyományokra, egy-egy verscímben (*Halálnak halála; Rosszkedvünk nyara; Tabula smaragdina; A fejedelem; Zágon/Rodostó*) vagy egy-egy fordulatban. Sőt, a kötet egyik csúcsteljesítménye, a *Balassi-poetikon* húsz versből álló ciklusa a Balassi-témák és (bravúr)formák keretében tartalmaz önvallomást és filozófiát. Ez végképp nem egyszerű stílusgyakorlat, hanem klasszicista elvű önismereti költészet, gondolati poézis (csak néhol helyzetlira), kreatív küzdelem a hagyomány és a korszerűség újszerű egységére törve.

Nehéz egyébként megmondani, hogy mikor beszélhetünk nagyra nőtt költészetének hullámhegyeiről és hullámvölgyeiről. A folyóiratokban ritkán találkozunk verseivel, ezért új és új kötetei mindig meglepetésszerűek, és éles ellentétben állnak a napi újságírásban való, folyamatos jelenlétével. Költőként inkább kerüli a nyilvánosságot, gondolom, azért, hogy nagyralátó terveinek megoldásához időt nyerjen. Publicistaként viszont nemcsak naprakész, hanem vívó alkat – a televíziós képernyőn személyes megszólalásaival is annak bizonyult.

Gondolatiságával mindjárt a kötet elején kitűnik *Tabula smaragdina* című prózaverse. Ebben a mottó „*Vezérelvét*” bontja ki a kétezer évvel ezelőtti bölcselő, Hermész Triszmegisztosz tanításainak alapján. A gnosztikus filozófusokhoz hasonlóan gondolkodó – az Értelmet a Hit elé, a Szellemet az Anyag fölé helyező – tudós a fiának fogalmazta meg téziseit. A „Triszmegisztosz” név kifejezi, hogy az ősi Egyetlenegyből a világ *hárm*as lényege jött létre: a szellem, az anyag és a lélek. Csontos ezzel a hagyományra von párhuzamot, amikor meghatározza költői koncepcióját: „[...] ahogy minden dolog az Egyetlenegyből származik, [...] vidd hát papírra ama Egyet, melynek atyja a Nap, anyja a Hold, a Szél hordozta kilenc hónapon át, a Föld táplálta lágy emlőjével, s így lett egész nemzője a világnak, s bár férfiúi ereje véges, újfent duzzadóan tökéletes lesz, ha a Föld méhébe visszatál, válaszd el hát a Tüzet a Földtől, a könnyűt a nehéztől, légy telve tudással és szenvedéllyel, mert ami a Földről az Égbe emelkedik, idővel ismét a Földre száll, [...] fény-arcod elöl a sötétség kitér, s ez lesz mindenben az erő ereje, mert átsugároz könnyűt és súlyosat, mert a világot ekképp teremtették”.

A magasztos stílusban szóló, naivitásában is súlyos bölcsélet idáig azt sugallja, hogy a költészet a világ teremtésének és körforgásának mintáját követi, és isteni erőket mozgósít az emberben, amennyiben gyarló lényből igaz alkotóvá, „teremtővé” fejlődik. A világteremtés művelete persze áttételesen értendő, úgy, mint „az átvitel varázslata”, a szavakkal üzőtt „mágia”. Az értelemben óhatatlanul megjelenik a kétely, mivel a szavak csupán elvonatkoztatások. A bölcs, akinek nevében a költő megszólal, így zárja elméletét: „ezért hívnak Triszmegisztosznak, mivel a világegyetem tudásának mindhárom része az enyém, csak éppen mit kezdjek vele itt az íróállvány előtt, hisz’ mindent, amit a Nap műveleteiről mondtam, még el sem kezdtem, s már be is fejeztem”. A világról csak töredékesen és áttételesen lehet beszélni, s amit mondunk, nem több, mint a tölgyfához képest a tölgyfa árnyéka. A kétely nem szünteti meg az értelem elsőbbségét, sőt, éppen belőle fakad. Nincs megnyugvás a gondolkodásban. Ha ez elveszti dinamikáját, az „erő erejét”, ahogy előbb olvastuk, akkor a keletkezés és a pusztulás, a teremtés lényegét, a körforgást is elveszítjük.

Szabad formájú, de periodikusan tördelt, kilenc gondolati költeményből áll a *Vont litániák* talányos című ciklusa. Az igekötő nélküli „vont” jelenthet absztrakciót (elvontságot), (le)vont tanulságot vagy a minden lehetséges litániákból (ki)vont lényegét. És főként a személyesség színeivel bevont szakralitást. A *Nagypénteki elégia* rezignált életemma, átjátszva a krisztusi sors példázatába. Csontos profánság nélküli alázattal alkalmazza a golgotajárást, többé-kevésbé bárki életútjára, sajátjára is értve a bevett metaforát. A csalódások és vereségek sorozatát sehogy sem egyensúlyozzák ki az üdvösség vagy a boldogság órái, a háromszorosan megismételt *szerellemmel* az élen, de már az is nagy szó, hogy egy ilyen elégikus versben kimondhatja: „van boldogság és van beteljesülés”. A bűnök, mulasztások és eltévelyedések sokasága miatt maradandó *harmónia* nincsen. A mulandó szerelmet a „vérzőszívű Egyszülött” példázatában fölül is írja a *szeretet*: „mibe szeretet költözött, nincsen ott bűn”. A költői pályamódosulást ezen a ponton látom legmélyebbnek. Csontos János eleddig itt vívódott legerősebben a végső igazságért.

A *fejedelem* a hatalom mindenkori birtokosának szól, egy „fordított” Machiavelli modorában. Ez a tanácsadó nem a mindenáron megszerzett, megtartott és bűnösen terjeszkedő hatalom érdekében beszél.

Ellenkezőleg: nem átalja, hogy erkölcsi tanácsokat adjon a hatalom képviselőjének. Politika és erkölcs? Az egyik tigris, a másik őz, bár mindkettő az emberben lakozik. Csontos jól tudja, hogy a hatalomnak két arca lehet: „Fejedelemnek lenni kegyelem, / fejedelemnek lenni istencsapás, miként a / szüzi papíron szép kalligráfiát / s ronda pacát is képes hagyni a ténta, / s e kettőt ráadásul egyidőben olykor.” A fejedelem kegyencének még boldogtalanabb a helyzete, mint magának a nagyúrnak: „Fejedelem nem vágyhat csilla koronára, / sem rókaszemű Machiavelliknek / nem utalhat szakértői kegydíjat”. – Ez telitalálat. Van még ilyen a versben: a fejedelem „csillog, mely körött bolygó nem kerenghet, / magányosan rója földi köreit, / az istenadta népségtől fogva s megemelve”. Ellenben „a rossz fejedelem riszál a fényes trónteremnek / s a hóhérváró plebsnek”. Ez a különbség a demokrata és a populista között.

A kötet legnagyobb erőssége a fáradhatatlan útkeresés, hagyományaink megbecsülése, és közben küzdelem a rossz értelemben vett irodalmiasság ellen. *Irodalom* című verse szerint „Az irodalomnak az írás vetett véget” – úgy tűnhet: ennél kiélezettebb paradoxont nem is mondhatna a szép formák és az igényes gondolatok kitarató ígézetében. (Ám erre is „rálícitál”

a *Maratonban* – az évenkénti Versmaratonról van szó.) De a forma csak eszköz, az igazi gondok nem a vers „megcsinálásában” rejlenek, az jön a veleszületett érzékből és a rutinból. Papírja, ceruzája, öntudata és bánata mindenkinek van, látomása és közéleti ambíciója is, de „[...] a jó költő univerzum: / más világokhoz nincs köze. / Díszre csupán a rím, a metrum: / a megtestesült nomenverbum”. Oláh János *Közel* című regényének motívumaira írt versében egyebek közt a következő szentenciát idézi az írótól: „Csak ami elveszett, az érdekel”.

S ahogy számos verséből kivehető, a spiritualitást, divatosabb szóval: a szakralitást szeretné újra megtalálni. Egyelőre a hiányáról beszél remek mondatokban, ötletekben és telitalálatokban. A szakralitás nincs vagy ritkán van jelen, hiába is törekszik felé vele együtt száz vagy többszáz versíró. Balassi átkot szórt élete vége felé saját verseire, példázva ezzel, hogy a tökéletesség a legjobbaknak is elérhetetlen. Vannak azonban ihletett órák, amikor az élet lendülete, a nehezen definiálható ihlet kizökkenti a költőt bénultságából, s remeklésekre teszi képessé őt is, az önmagával szemben oly igényes reneszánsz költőt követve: „Mégis az pusztulás üszkös csataterén / ímé: maradandóság, / Újult tavaszokban, korhadt fatörzsekből / kizöldülő sarjúág”.

Körték